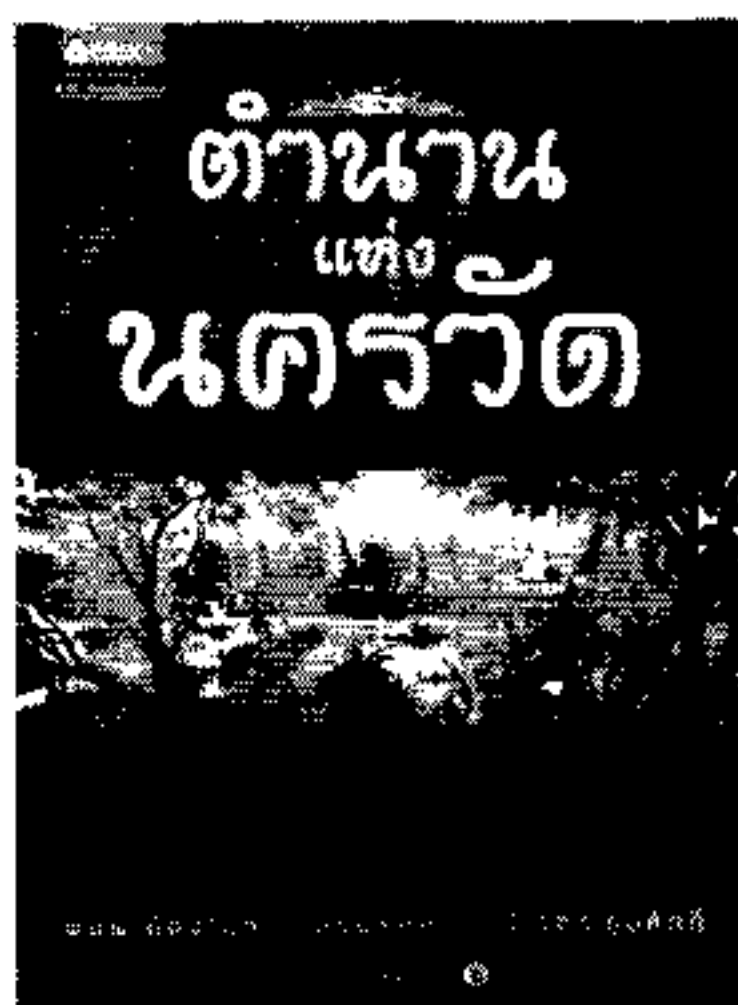

บทวิจารณ์หนังสือ
ตำนานแห่งนครวัด

สุธิดา วิมุตติโกศล
คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ตำนานแห่งนครวัด
ผู้เขียน จิตร ภูมิศักดิ์

ตำนานแห่งนครวัด ของจิตร ภูมิศักดิ์ ซึ่งจัดพิมพ์เป็นครั้งที่ 6 โดยสำนักพิมพ์อมรินทร์เนื่องในวาระครบรอบ 80 ปี จิตร ภูมิศักดิ์นั้น เดิมมีชื่อเต็มว่า “ประวัติศาสตร์สนทนา ตำนานแห่งนครวัด” เหตุที่ผู้จัดพิมพ์ครั้งหลังๆ ตัดคำว่า “ประวัติศาสตร์สนทนา” ออกไปนั้น จะเป็นเพราะอะไร ไม่มีระบุเอาไว้ แต่ถือได้ว่าทำให้ “ตัวตน” ของหนังสือเล่มนี้ขาดพร่องไปพอสมควร เนื่องจากหนังสือเล่มนี้ไม่ใช่ “ตำนาน” หากแต่เป็นหนังสือประวัติศาสตร์ที่เขียนขึ้นในรูปแบบของการสนทนา โดยเนื้อหาหลักของการสนทนานั้นว่าด้วยที่มาที่ไปของการล่มสลายของอาณาจักรกัมพูชา ที่มี “นครวัด” เป็นดั่งตัวแทนของความรุ่งเรืองในอดีต ผลงานชิ้นนี้เป็นอีกหนึ่งผลงานที่เขียนไม่เสร็จของจิตร จึงมีความไม่สมบูรณ์อยู่หลายอย่าง ทั้งในส่วนของเนื้อหาและการอ้างอิงแหล่งที่มาของข้อมูลต่างๆ “เมือง บ่อยาง” ผู้นำต้นฉบับของจิตรมาจัดพิมพ์เป็นครั้งแรก จึงดูเหมือนว่าจะถือหนังสือเล่มนี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ของตัวจิตรเองเสียมากกว่าจะเป็นประวัติศาสตร์ของนครวัด เขาได้เขียนไว้ในคำนำฉบับพิมพ์ครั้งแรก (2525) ว่า

การจัดพิมพ์ ตำนานแห่งนครวัด ถือได้ว่าเป็นเรื่องของคนรุ่นหลัง
ทั้งนี้โดยเล็งเห็นถึงบทบาทสำคัญอยู่สองบทบาท คือ หนึ่ง บทบาท
ของการริเริ่มทางด้านวิชาการ ซึ่งท่านจะหาอ่านได้เองในหนังสือ
เล่มนี้ และสอง บทบาทที่แสดงถึงวิวัฒนาการทางความคิดและการ
ค้นคว้าของจิตร

อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนมีความเห็นว่า งานของจิตรที่สันนิษฐานกันว่า
เขียนไว้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2501 และถูกนำมาจัดพิมพ์ในปี พ.ศ. 2525 นี้ ควรถูก
นำมาอ่านใหม่ใน พ.ศ. ปัจจุบัน ไม่ใช่เพียงเพื่อศึกษาประวัติและพัฒนาการ
ทางงานเขียนของจิตร หากแต่เพื่อทำความเข้าใจมิติอันเต็มไปด้วย “บท
สนทนา” ของประวัติศาสตร์ เส้นหนึ่งของ ตำนานแห่งนครวัด ไม่ได้อยู่ความ
ถูกต้องเที่ยงตรงและลักษณะอันเป็นภาวีสยแบบที่หนังสือประวัติศาสตร์ที่
“ดี” ควรจะเป็น ตรงกันข้าม กลับอยู่ที่ความคลาดเคลื่อนในเชิงข้อมูล (เมื่อ
เทียบกับข้อมูลในปัจจุบันหรือแม้แต่ข้อมูลที่จิตรได้ค้นพบเองในภายหลัง)
และลักษณะที่เป็นอัตวิสัยอย่างไม่มีปกปิด นอกจากนี้แล้ว ข้อสังเกตและ
ความคิดเห็นหลากหลายที่ถูกนำเสนอไว้ในหนังสือยังขัดแย้งกันเองบ้าง
ขัดแย้งกับจริตผู้อ่านบ้าง และไม่อาจนำไปสู่ข้อสรุปใดๆ ที่เป็นสัจจะอัน
โต้แย้งไม่ได้ ผู้อ่านหนังสือเล่มนี้จึงไม่อาจท่องจำเนื้อหาและข้อมูลต่างๆ
ไปเล่าต่อเป็นนกแก้วนกขุนทองได้อย่างเต็มปากเหมือนเวลาที่เรียนวิชา
ประวัติศาสตร์ในห้องเรียน แต่จะได้พัฒนามุมมองและวิธีการทำความเข้าใจ
เข้ากับปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม ซึ่งน่าจะนำไปสู่ความเข้าใจ
อันลุ่มลึกยิ่งขึ้นต่อประวัติศาสตร์ในฐานะ “เรื่องเล่า” ที่มีชีวิตและพัฒนาการ
ไม่ใช่ตัวหนังสือไร้วิญญาณที่พยายามให้คำตอบตายตัวเกี่ยวกับอดีตโดย
ปฏิเสธเสียงและมุมมองที่แตกต่าง

เหตุแห่ง “ตำนาน”

แม้ชื่อ “ตำนานแห่งนครวัด” จะชวนให้คิดว่าจิตรกำลังจะเล่าถึงความยิ่งใหญ่ของมรดกโลกที่ชาวกัมพูชาภาคภูมิใจ หรือไม่ก็ตำนานปรัมปราอันน่าขนพองสยองเกล้าเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์และคำสาปแช่ง แต่หนังสือเล่มนี้กลับเปิดบรรทัดแรกด้วยเหตุแห่งความล่มสลายของอาณาจักรกัมพูชา ซึ่งถ้าจะว่าไปก็คือเหตุที่ทำให้เรื่องราวของนครวัดเป็นเพียง “ตำนาน” ไม่ใช่สถานที่ที่ยังคงอำนาจและความศักดิ์สิทธิ์อยู่ในโลกร่วมสมัย จิตรอธิบายปรากฏการณ์ทางประวัติศาสตร์นี้ผ่านบทสนทนาของหนุ่มสาวกลุ่มหนึ่งที่ประกอบด้วย “ผม” “สุธีร์” “วิรัช” และ “อังสนา” ซึ่งแม้อาจไม่ใช่เทคนิคที่พิศดารอะไรนัก แต่ลักษณะกึ่งเรื่องแต่ง คือมีตัวละครสมมติ (แม้ว่าอาจจะมีตัวตนอยู่จริง) สถานการณ์สมมติ และบทสนทนาที่อย่างน้อยที่สุดก็ต้องผ่านการเรียบเรียงจัดสรร (หรือพูดง่าย ๆ ว่ามีการวางโครงเรื่อง) มาอย่างดี ก็ช่วยขับเน้นความเป็น “เรื่องเล่า” ของประวัติศาสตร์ ซึ่งหมายความว่านอกจากมันจะไม่ได้เป็นความจริงอันปฏิเสธไม่ได้แล้ว ยังจะเต็มไปด้วยมุมมองและอคติ ไม่ว่าจะเจตนาหรือไม่ ตำนานนครวัดจึงไม่ได้ผูกขาดความรู้ แต่เปิดโอกาสให้ผู้อ่านตั้งคำถามต่อความน่าเชื่อถือของมันได้ทุกเมื่อ ซึ่งประเด็นของการใช้วิจารณ์ญาณและการวิพากษ์นี้ จัดได้ว่าเป็นหัวใจของหนังสือเล่มนี้เลยทีเดียว

ข้อเสนอหลักซึ่งจิตรอ้างอิงหลักฐานทางประวัติศาสตร์ทั้งของนักโบราณคดีชาวฝรั่งเศสอย่าง ยอร์ช เซเดส์ และของกัมพูชาเองอย่างราชพงศาวดารกรุงกัมพูชา ก็คือ การล่มสลายของอาณาจักรกัมพูชานั้นมาจากปัจจัยภายในหลายอย่าง ไม่ว่าจะเป็นการรัฐประหารภายในหมู่ชนชั้นปกครอง ความขัดแย้งทางศาสนา และที่สำคัญที่สุดก็คือความบ้าอำนาจของกษัตริย์ที่นำไปสู่การปฏิบัติของประชาชน ส่วนปัจจัยภายนอกอย่างการรุกรานของไทยเป็นเพียงแค่แรงเสริมเท่านั้น โดยหลักฐานอันใหญ่ยักษ์

ของการก่อกำเนิดประชาชนโดยกษัตริย์ก็คือบรรดา “มฤตกเทวาลัย”¹ ซึ่งสร้างขึ้นเพื่ออวดอ้างอำนาจระดับเหนือมนุษย์ของกษัตริย์แต่ละพระองค์นั่นเอง การมองสิ่งก่อสร้างอันยิ่งใหญ่ของกัมพูชายุคนครหลวงเป็นดังข้อพิสูจน์ของความโหดร้ายของระบอบกษัตริย์ ช่วยหัน “ด้านมืด” ของมรดกทางวัฒนธรรมชิ้นสำคัญๆ ของโลกมาให้คนอ่านได้เห็น ยิ่งสิ่งก่อสร้างอลังการเท่าไร ก็ยิ่งบ่งบอกความทะเยอทะยานส่วนบุคคลของผู้ปกครอง ซึ่งใช้อำนาจเบ็ดเสร็จก่อกำเนิดประชาชนเพียงเพื่อจะประกาศศักดาของตัวเอง สุริยัตว์ละครนักโบราณคดีผู้รอบรู้เรื่องประวัติศาสตร์และภาษาของกัมพูชาอ้างถึงความเห็นของยอร์ช เซเดส์ (แปลโดยพระองค์เจ้าธานีนิวัต) ที่ว่า

[พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗] กระจายแต่จะไว้ยศแก่วงศกุลของพระองค์
ทชานแต่จะไว้พระเกียรติด้วยอาการอันผิวิสัยผู้ที่มีสติสมบูรณ์ จน
เป็นผลทำลายทรัพย์สินของบ้านเมืองให้สูญสิ้นไปด้วยการก่อสร้าง
มฤตกเทวาลัยอันไร้ประโยชน์ ดุจได้สูบเลือดของราษฎรจนซีดผอม
ดุจได้นำประชาชนของพระองค์มุงตรงไปสู่ปากเหวอันลึก

การเปรียบเทียบการก่อสร้าง “มฤตกเทวาลัย” กับการ “สูบเลือด” ราษฎรนั้น ไม่ได้เกินความจริงแต่อย่างใด เพราะนอกจากจะต้องมีการเกณฑ์แรงงานและช่างฝีมือจำนวนมากมาก่อสร้างและตกแต่งแล้ว ผลผลิตทางการเกษตรจำนวนมากมายมหาศาลยังต้องถูกนำมาใช้เลี้ยงดูแรงงานดังกล่าว ยังไม่นับทรัพย์สินมีค่าอย่างเครื่องเงิน ทอง ไข่มุก ที่ใช้ตกแต่งรวมไปถึงอุปกรณ์ทำพิธีทางศาสนาอีกสารพัด เมื่อดูจากจำนวน “มฤตกเทวาลัย” ที่มีนับร้อยแห่งแล้ว ก็เป็นไปได้ที่บรรดาราษฎรจะไม่ได้ทำอะไร นอกจากสาละวนอยู่กับการร่วมสร้างสัญลักษณ์แห่งความยิ่งใหญ่ของกษัตริย์ของตัวเองไม่โดยตรงก็โดยอ้อม นี่จึงนำไปสู่การตีความพงศาวดาร

¹ มาจาก funeral temple ในภาษาอังกฤษ มีความหมายถึงศาสนสถานที่เกี่ยวข้องกับความตาย โดยคำว่า มฤตกาลัย หมายถึงที่บรรจุศพหรืออัฐิ ส่วนเทวาลัย หมายถึงศาสนสถาน

เขมรเรื่องพระยาตะบองทยุงว่ามีนัยของการลุกฮือขึ้นล้มล้างกษัตริย์ผู้กดขี่
เนื้อความมีอยู่ว่า ชายผู้หนึ่งซึ่งเป็นแรงงานที่ถูกเกณฑ์ให้มาสร้างพระ-
เมรุมาศ เกิดมีพลังกำลังมหาศาลขึ้นมาอย่างอัศจรรย์ บรรดาแรงงาน
ด้วยกันจึงชักชวนให้ขึ้นเป็นเจ้าแผ่นดินเสียแทนกษัตริย์องค์เดิม ชายผู้นั้น
จึงยกทัพไปบุกเข้าตีกรุงศรีอยุธยาและได้ขึ้นเป็นกษัตริย์ นิทานเรื่องนี้
บ่งบอกถึงความเก็บกดและเบียดเบียนของราษฎรต่อการสร้างสรรค์สิ่งเพื่อ
ประโยชน์แก่เจ้านายไม่กี่พระองค์ และยังอาจเป็นหลักฐานทางประวัติ-
ศาสตร์เกี่ยวกับการที่บรรดาไพร่พลลุกขึ้นมาชิงอำนาจจากกษัตริย์อีกด้วย

อีกปัจจัยหนึ่งที่วงสนทนาเห็นว่ามีส่วนสำคัญต่อการล่มสลายของ
อาณาจักรกัมพูชา ก็คือความขัดแย้งทางศาสนาที่สัมพันธ์กับผลประโยชน์
ของชนชั้นปกครองโดยตรง สุธีร์กล่าวว่าพราหมณ์ในเขมรสมัยนครหลวง
นั้น มีอิทธิพลสูงยิ่งในราชสำนัก เพราะเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมต่างๆ ทาง
ศาสนา ทั้งยังเป็นครูบาอาจารย์สอนภาษาให้แก่ชนชั้นสูง ด้วยเหตุนี้
พราหมณ์จึงถือครองที่ดินและข้าทาสบริวารจำนวนมาก ทั้งยังสืบลูกสืบ
หลานแผ่ขยายอิทธิพลเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จึงไม่น่าแปลกใจที่การเข้ามาของ
ศาสนาพุทธนิกายหินยานที่มีทั้งแนวความคิดและวิถีปฏิบัติขัดแย้งกับ
ศาสนาพราหมณ์โดยตรงจะส่งผลอย่างรุนแรงต่อความคิดความเชื่อของ
กษัตริย์ซึ่งตกอยู่ใต้อำนาจพราหมณ์มาอย่างยาวนาน รวมไปถึงบรรดาทาส
ที่ถูกเกณฑ์มาสร้างมฤตกเทวาลัยตามความเชื่อของศาสนาพราหมณ์อยู่
อย่างไม่รู้แล้วรู้เลิกล การคั่งงำกันของศาสนาพราหมณ์และพุทธ หรือถ้า
จะพูดให้ถูกก็คือ การปรากฏตัวขึ้นของ “ทางเลือกใหม่” อย่างศาสนาพุทธ
ท่ามกลางความขุ่นเคืองและเบียดเบียนศาสนาพราหมณ์ของผู้คน ส่งผลให้
เกิดความแตกแยกในหมู่ชนชั้นปกครอง และเสียงวิพากษ์วิจารณ์ราชสำนัก
อย่างแข็งแรงแรงในหมู่ข้าทาสบริวาร จนเป็นเหตุให้เชื่อได้ว่าประเด็นนี้เป็นองค์-
ประกอบหนึ่งที่น่าไปสู่การแย่งชิงอำนาจกันเองและการปฏิวัติของประชาชน

ที่จบลงด้วยความเสื่อมถอยของอาณาจักรเขมร

ในระหว่างที่อภิปรายเรื่องนี้ จิตรได้แสดงความตระหนกอยู่เป็นระยะถึงความรู้สึกไม่พอใจหรือเคลือบแคลงสงสัยที่อาจเกิดขึ้นในหมู่ผู้อ่านชาวไทยต่อการอ้างอิงถึงศาสนาพุทธในฐานะเครื่องมือการต่อสู้ทางการเมืองของทั้งกษัตริย์และประชาชน เนื่องจากมันขัดแย้งกับภาพลักษณ์แบบ “สะอาด สว่าง สงบ” ของศาสนาพุทธ ที่ฝังแน่นอยู่ในจินตนาการของศาสนิกชนชาวไทยที่ดี เขาได้ให้ตัวละคร “ข้าพเจ้า” พุดแสดงทัศนะของคนทั่วไปในประเด็นนี้อยู่หลายครั้งหลายหน

“...ความขัดแย้งทางศาสนาระหว่างพุทธกับพราหมณ์จะเป็นไปอย่างรุนแรงถึงขนาดใช้กำลังกันเที่ยวหรือ พุทธศาสนาของเราก็ดูรักสันติ ไม่เคยปรากฏที่ไหนเลยนี่นา ว่าได้ใช้กำลังปะทะกับฝ่ายอื่นๆ” (หน้า 43)

“...แต่พอเอ่ยว่าพุทธศาสนาขัดแย้งกับศาสนาพราหมณ์จนถึงขนาดใช้กำลัง ชาวพุทธในเมืองไทยอย่างผมออกรู้สึกว่าจะรับฟังได้ยากเต็มที เพราะในความสำนึกอันเคยชินของเรา พุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งสันติภาพ รักสงบ อหิงสา จะให้เชื่อว่าไปทะเลาะเบาะแว้งถึงกับปะทะกันกับศาสนาอื่นด้วยกำลังดูออกจะยากสักหน่อย...” (หน้า 51)

บทสนทนาในช่วงนี้จึงไม่ใช่เพียงการสำรวจถึงเหตุและผลของความล่มสลายของอาณาจักรเขมรเพียงอย่างเดียว หากแต่มีความพยายามที่จะสื่อสารกับผู้อ่านชาวไทยในประเด็นเกี่ยวกับสมมติฐานต่อศาสนาพุทธด้วย จิตรได้ชี้ให้เห็นถึงแนวคิดพื้นฐานของพุทธศาสนา ที่ก่อรูปมาจากความพยายามในการต่อต้านและทำลายความศักดิ์สิทธิ์ของศาสนาพราหมณ์ และเป็นการต่อสู้ระหว่างวรรณะอย่างแท้จริง โดยในพระไตรปิฎกถึงกับปรากฏบทสนทนาที่พระพุทธเจ้าซึ่งอยู่ในวรรณะกษัตริย์กล่าวว่า “กษัตริย์

พวกเดียวประเสริฐ พวกพราหมณ์แล้ว...” (หน้า 57) ข้อมูลเหล่านี้ขัดแย้งกับเรื่องเล่ากระแสหลักเกี่ยวกับศาสนาและแนวคิดของศาสนาพุทธ ที่มักว่าด้วยความเมตตา ยุติธรรม รักสงบ ไม่วุ่นวายกับทางโลกที่เต็มไปด้วยกิเลสตัณหา และมีเป้าหมายสูงสุดคือนิพพาน อย่างไรก็ตาม จิตรไม่ได้มีเจตนาโจมตีหรือทำลายศาสนาพุทธแต่อย่างใด กลับจะชื่นชมแนวคิดที่มีลักษณะเป็น “ประชาธิปไตย ...มีศรัทธาในความมักน้อยซึ่งเข้าถึงจิตใจของสามัญชนผู้ยากจนทั่วไป” (หน้า 59) เสียด้วยซ้ำ เขาเพียงพยายามชี้ให้เห็นถึง “ความเป็นการเมือง” ของศาสนา ที่สัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับชีวิตทางสังคมการเมืองของผู้คน ไม่ใช่เป็นเพียงเรื่องของจิตวิญญาณที่ลอยอยู่เหนือความขัดแย้งทางโลกทั้งปวง อังสนาได้กล่าววิพากษ์วิจารณ์พฤติกรรมการนับถือศาสนาพุทธของคนไทยอย่างตรงไปตรงมาว่า

“ในเมืองไทย เรามองและศึกษาพุทธศาสนาในฐานะเป็นระเบียบของชีวิตทางศีลธรรมไปเสียจนชินแล้ว เราไม่ได้ศึกษาพุทธศาสนาในฐานะที่เป็นปรัชญา ซึ่งถ้าศึกษาในแง่หลังนี้ จะพบว่าพุทธปรัชญาเต็มไปด้วยลักษณะแห่งการคัดค้านต่อสู้” (หน้า 61)

อังสนาได้ชี้ให้เห็นว่า พุทธศาสนานั้นไม่ได้มีเพียงแต่มิติทางศีลธรรมที่กำหนดวิถีการดำรงชีวิตของผู้นับถือ แต่ยังเป็นปรัชญาแห่งการต่อสู้ ล้มล้าง เปิดโปงแนวคิดของพราหมณ์ซึ่งมีลักษณะกดขี่และเอารัดเอาเปรียบ เมื่อมองในมุมนี้ พุทธศาสนาจึงเต็มไปด้วยจิตวิญญาณแห่งการตั้งคำถามและท้าทายอำนาจ ซึ่งเป็นคนละเรื่องกันกับความสงบ ตั้งอยู่ในศีลในธรรมอย่างที่คนทั่วไปคาดหวังให้เป็น ทั้งยังไม่เกี่ยวอะไรกับเรื่องบาปกรรม หากจะมีการนำเนื้อหาและแนวความคิดมาพูดถึงหรือวิพากษ์วิจารณ์ในบางแง่มุม ดังที่ทำกันทั่วไปกับแนวคิดทางสังคมและปรัชญาอื่นๆ

ตัวละครในตำนานแห่งนครวัด ได้กล่าวถึงประเทศไทยในฐานะปัจจัยภายนอกที่ส่งผลต่อหายนะของกัมพูชายุคนครหลวงไว้ด้วย ในประเด็นนี้

สุธีร์อ้างอิงข้อเสนอของศาสตราจารย์หลุยส์ ฟีโนต์ ที่เชื่อว่าการกวาดต้อน
นักปราชญ์ราชบัณฑิตไปเป็นเชลยเมื่อไทยยกทัพมาตีกัมพูชานั้น ทำให้
ศิลปวิทยาการของอาณาจักรกัมพูชาประสบภาวะชะงักงัน อย่างไรก็ตาม
ฟีโนต์ไม่ได้มองว่าประชาชนเขมรจะเป็นเดือดเป็นร้อนอะไรกับการรุกราน
ของไทย ตรงกันข้าม เขามองว่าบางทีชาวเขมรอาจคิดว่ากองทัพไทยเป็น
กองทัพของ “ผู้ปลดแอก” ด้วยซ้ำ เหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่าประชาชนที่
อยู่ภายใต้การปกครองแบบทวารวดี ถูกเกณฑ์มาสร้างปราสาทเพื่อแสดง
อำนาจของกษัตริย์และรับใช้บรรดาพราหมณ์ผู้ทำพิธีมาเป็นเวลานาน
หลายชั่วคน จึงไม่มีเหตุผลอันใดเลยที่จะอยากเสียสละชีวิตปกป้องนครและ
เจ้านายเพื่อให้ระบอบการปกครองอันกดขี่ดำรงอยู่ต่อไป นอกจากนี้ จาก
ร่องรอยการทำลายบรรดาเทวรูปและปราสาทหิน ยังมีความเป็นไปได้ด้วย
ซ้ำที่ความเสียหายต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในเทวสถานทั้งหลายจะเกิดจากน้ำมือ
ชาวกัมพูชาเอง โดยอาศัยจังหวะที่อาณาจักรถูกกองทัพไทยยกมารุกราน

ข้อเสนอดังกล่าวของฟีโนต์ ชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างประชาชน
กับชาติที่แตกต่างจากสมมติฐานของผู้คนในยุคสมัยใหม่ส่วนใหญ่ จะเห็น
ได้ว่าความล่มสลายของอาณาจักรกัมพูชา ไม่อาจนับว่าเป็นความสูญเสีย
ของผู้คนที่อาศัยอยู่ภายในอาณาจักรได้เสมอไป มันอาจเป็นเพียงการ
สูญเสียอำนาจของคนบางกลุ่ม หรือเป็นเพียงการเปลี่ยนถ่ายอำนาจจาก
มือหนึ่งไปยังอีกมือ ซึ่งสำหรับประชาชนนั้น แม้ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว
จะไม่ได้ช่วยกลับชีวิตพวกเขาจากหลังมือเป็นหน้ามือ หรืออาจจะไม่ได้
ทำให้อะไรดีขึ้นเลยด้วยซ้ำ แต่อย่างน้อยที่สุดมันก็ช่วยจุดประกายแห่ง
ความหวังที่จะมีชีวิตที่ดีขึ้น หากยึดเอาตามข้อเสนอของฟีโนต์ เราอาจ
สรุปได้ว่าผู้คนในอาณาจักรโบราณอย่างกัมพูชา มีตัวตนที่แยกขาดจาก
ตัวอาณาจักร พวกเขาไม่ได้มีความผูกพันกับ “ผืนแผ่นดิน” แบบเดียวกัน
กับที่ประชาชนในยุคของรัฐ/ชาติเป็น พวกเขาไม่ได้แยแสการจะมาหรือไป

ของผู้ปกครองราชวงศ์ใดๆ นอกเหนือไปจากส่วนที่จะกระทบกับความเป็นอยู่ของตนเอง ปัญหาความเสื่อมถอยหรือการสูญเสียอาณาจักรจึงเป็นปัญหาของชนชั้นปกครองเท่านั้น และไม่น่าจะถือเป็นภาระหน้าที่ของประชาชนที่จะต้องสละเลือดเนื้อเพื่อปกป้องหรือรักษาเอาไว้

จะเห็นได้ว่า ตำนานแห่งนครวัด นำเสนอมุมมองที่ทำทลายทั้งสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ มันชี้ชวนให้ผู้อ่านตั้งคำถามต่อสิ่งที่โดยปกติแล้วอยู่เหนือการตั้งคำถาม และส่องไฟให้เห็นหลืบมุมที่ถูกซ่อนเร้นเอาไว้หรือบางครั้งก็แสดงหราอยู่ตรงหน้าเพียงแต่หลายคนเลือกจะมองข้าม ปฏิเสธไม่ได้ว่าชนบทการสอนประวัติศาสตร์ของไทยเป็นอุปสรรคสำคัญประการหนึ่งของการรับรู้ข้อมูลหรือมุมมองที่แตกต่าง ดังที่จิตรได้วิพากษ์ผ่านบทสนทนาระหว่างข้าพเจ้ากับอังสนาไว้ว่า

“อืม, ผมเพิ่งรู้นี่เอง” ข้าพเจ้าครางด้วยความตื่นใจ “เรื่องอย่างนี้ประวัติศาสตร์ที่สอนกันตามโรงเรียนไม่ยกกะมี”

“คนเขียนประวัติศาสตร์ไทย และเป็นปรมาจารย์ประวัติศาสตร์ไทย มิได้เปิดเผยความจริงเหล่านี้ออกมา เราก็เลยเรียนกันงมๆ ต่อมา เรื่องมันเท่านั้นเอง!” (หน้า 50)

อย่างไรก็ตาม หัวใจสำคัญของหนังสือไม่ได้อยู่ที่การมุ่งล้มล้างหรือทำลาย หากแต่เป็นการส่งเสริมให้เกิดการคิดพิจารณาที่มาที่ไปของสิ่งต่างๆ อย่างมีระบบ โดยใช้เหตุผลเชื่อมโยงมิติและบริบทต่างๆ เท่าที่จะสามารถทำได้ และที่สำคัญก็คือ ไม่ปล่อยให้ความเคยชิน ความศรัทธา อันมีติดบอด หรือแม้กระทั่งความหวาดกลัว มาเป็นอุปสรรคต่อกระบวนการแสวงหาความจริง ดังที่อังสนาได้กล่าวไว้อย่างชัดเจนว่า “ก็เมื่อเราจะศึกษาหาความจริง เราก็ต้องกล้าหาญพอที่จะเผชิญหน้ากับความจริง และยอมรับความเป็นจริงที่เกิดขึ้นแล้ว แต่ถ้าหากจะมุ่งศึกษาหาความเท็จ ความหลอกลวง ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่ง” (หน้า 153)

ความเป็น “เรื่องเล่า” ของประวัติศาสตร์

การให้คำอธิบายถึงเหตุและผลของอุบัติการณ์ต่างๆ อย่างรอบด้านในหนังสือเล่มนี้ ช่วยให้ผู้อ่านได้มองเห็นมิติที่หลากหลายของเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ ซึ่งเต็มไปด้วย “มุมมอง” เจกเช่นเดียวกันกับเรื่องเล่าทุกๆ เรื่อง การหยุดสร้างบรรดามฤตกเทวาลัยกลางคันนั้น หากมองด้วยสายตาของผู้ปกครองก็อาจถือได้ว่าเป็นสัญญาณความเสื่อมถอยของอาณาจักรกัมพูชา อย่างไรก็ตามหากมองในแง่ของพัฒนาการทางด้านสิทธิเสรีภาพของประชาชน การล้มเลิกวงจรกดขี่ทาสชั้นมโหฬารนี้เสียได้ กลับถือเป็นความก้าวหน้าครั้งสำคัญ แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น สิ่งที่ทำให้พัฒนาการดังกล่าวเกิดขึ้นได้ก็คืออิทธิพลของพุทธศาสนา ดังนั้นในแง่ของความขัดแย้งทางศาสนา จุดสิ้นสุดของการสร้างมฤตกเทวาลัยก็อาจเป็นเพียงเส้นแบ่งชัยชนะของศาสนาพุทธนิกายหินยานเหนือศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธนิกายมหายานซึ่งยังยึดถือพิธีกรรมตามแบบพราหมณ์อยู่ ทั้งหมดนี้ชี้ให้เห็นว่า ข้อสรุปที่มีต่อเหตุการณ์ต่างๆ ในประวัติศาสตร์นั้น ขึ้นอยู่กับจุดยืนและมุมมองเป็นสำคัญ การทำความเข้าใจประวัติศาสตร์จึงอาจต้องทำความเข้าใจไปกับการทำความเข้าใจกับมุมมองที่ก่อรูปเหตุการณ์ต่างๆ ออกมาเป็นเรื่องเล่าด้วย

นอกจากนี้ ความพยายามในการทำความเข้าใจเหตุการณ์ต่างๆ ของตัวละครในหนังสือ ยังแสดงให้เห็นวิธีเข้าถึงความจริงทางประวัติศาสตร์ที่ไม่ต่างอะไรนักจากการ “ตีความ” เรื่องเล่า พวกเขารวบรวมข้อมูลต่างๆ จากหลายแหล่งที่มา ไม่ว่าจะเป็นผลการศึกษาจากบรรดานักวิชาการพงศาวดารเขมร หรือแม้กระทั่งภาพศิลปะที่ถูกจารึกอยู่บนผนังนครวัด (ซึ่งทั้งหมดต่างก็เป็น “เรื่องเล่า” ทั้งสิ้น ต่างกันก็แต่ระดับความน่าเชื่อถือ) จากนั้นจึงนำมาปะติดปะต่อ วิเคราะห์ สังเคราะห์ รวมไปถึงวิพากษ์วิจารณ์ ทั้งนี้ทั้งนั้น พวกเขาตระหนักอยู่เสมอถึงขีดจำกัดในการเข้าถึง “ความจริง”

ที่พวกเขากำลังแสวงหา สังเกตได้จากวิธีการพูดถึงข้อสรุปของเหตุการณ์ต่าง ๆ ในลักษณะของการตีความและแสดงความเห็น มากกว่าจะเป็นการยืนยันความจริงที่คัดค้านหรือล้มล้างไม่ได้

“ฉันรู้สึกว่ ตอนนี่เราจับเค้าใหญ่ ๆ ได้อย่างหนึ่ง คือนิยายนี้สะท้อนภาพให้เห็นว่า ภายใความรับรู้ของประชาชนเขมรนั้น เขาว่าครั้งอาณาจักรของเขาเคยเจริญรุ่งเรืองมาแล้วอย่างสุดขีด...” (หน้า 10-11)

“ครับ ถ้าว่าตามความเห็นของพวกฝรั่งนักศึกษาประวัติศาสตร์ ก็เป็นเช่นนั้น” (หน้า 61)

ยิ่งไปกว่านั้น การเล็งเห็นความสัมพันธ์อันเป็นพลวัตระหว่างศิลปะกับบริบททางสังคม ยังทำให้เส้นแบ่งระหว่างประวัติศาสตร์และเรื่องแต่งยิ่งพร่าเลือนลงไปอีก อังสนาเสนอว่าแนวคิดทางปรัชญาที่มาพร้อมกับวรรณกรรมอย่างคัมภีร์ภควัทคีตานั้น มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของผู้คนไม่มากนักน้อย ซึ่งอิทธิพลดังกล่าวนั้นก็ไดถูกสื่อสะท้อนออกมาผ่านทางศิลปะอีกต่อหนึ่ง เธอวิเคราะห์ภาพบนระเบียงนครวัดไว้อย่างละเอียดลออโดยไม่ลืมนัยว่ามันเป็นเพียงการตีความของเธอเท่านั้น

“ภาพบนระเบียงนครวัดทุกภาพมีความหมายและมุ่งแสดงออกถึงความยิ่งใหญ่ แสนยานุภาพ และความทรงในสนามรบ ดินันเชื่ออย่างนี้ แม้แต่ตัวนางอัปสรที่เราผ่านๆ มาแล้ว คุณดูซิ แม้จะจำหลักอย่างงดงาม ฝีมือประณีต แต่ทว่ารูปทรงองค์เอนกก็แข็งกระด้าง ให้ความรู้สึกแบบมีระเบียบกฎเกณฑ์ ไม่มีบรรยากาศที่ละมุนละไมอยู่เลย” (หน้า 135-136)

วิธีการมองสังคมกัมพูชาผ่านรูปร่างของนางอัปสรของอังสนาทำให้เห็นว่า คำตอบต่อข้อสงสัยเกี่ยวกับเรื่องราวอันดำมืดในอดีตนั้น นอกจากจะต้องขึ้นอยู่กับมุมมองของผู้เป็นเจ้าของ “เรื่องเล่า” แล้ว ยังขึ้นอยู่กับ

ตีความของผู้ฟังหรืออ่านอีกด้วย ความจริงทางประวัติศาสตร์จึงเป็นสิ่งที่เข้าถึงได้ยากพอๆ กับข้อสรุปแบบตายตัวของเรื่องเล่าในวรรณกรรม และดูเหมือนจะเป็นความจริงเชิงอัตวิสัยมากกว่าที่จะเป็นเชิงภววิสัยอย่างที่หลายคนเข้าใจ ไม่ว่าจะตั้งใจหรือไม่ การนำเสนอเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ผ่านตัวละครสมมติที่ต่างผลัดกันพูด ผลัดกันตีความ จึงถือเป็นเครื่องมือที่ใช้แสดง “ตัวตน” ของประวัติศาสตร์ได้อย่างดียิ่ง มันเต็มไปด้วยมุมมองและอคติส่วนบุคคล ทั้งยังมีพื้นฐานมาจาก “จินตนาการ” ของผู้แต่งที่ควบคุมเรื่องเล่าทั้งหมด

ประวัติศาสตร์เชิงเปรียบเทียบ(กระหนกกระ)เทียบ

นอกเหนือไปจากการศึกษาประวัติศาสตร์ผ่านการวิเคราะห์ตัวบทโดยตรงแล้ว ดำนันทนครวัด ยังนำเสนอการศึกษาเชิงเปรียบเทียบ โดยสิ่งที่มักถูกนำมาเป็นตัวเปรียบเทียบก็คือสังคม-วัฒนธรรมไทยที่ผู้อ่านคุ้นเคยดีนั่นเอง ประโยชน์ของการเปรียบเทียบไม่ได้อยู่แค่ตรงที่ช่วยให้เข้าใจประวัติศาสตร์ของกัมพูชาติขึ้นเท่านั้น แต่ยังช่วยส่องฉายให้เห็นภาพประวัติศาสตร์ไทยในมุมที่แม้แต่คนไทยเองก็อาจยังไม่เคยรู้จัก อาทิเช่น ขนบการสร้างวังด้วยไม้และสร้างวัดด้วยอิฐของทั้งสองชาติ เป้าหมายของการสร้างปราสาทหินของเขมรและเจดีย์ของไทย ความเหมือนและแตกต่างระหว่างร่ม “ทังยู” ของเขมรกับร่ม “ทงยู” ที่ปรากฏอยู่ในกฎหมายเทียรบาลของไทย รวมถึงเรื่องอิทธิพลของพราหมณ์และพระภิกษุในนิภาษมหายานของเขมรสมัยนครหลวง ซึ่งเทียบเคียงได้กับสถานะของพระและวัดหลวงของไทยสมัยก่อนรัชกาลที่ 5 ในส่วนของตัวอย่างสุดท้ายนี้ สุธีร์ทำให้ผู้อ่านได้เห็นว่าทั้งพราหมณ์และพระภิกษุในทั้งสองประเทศต่างก็มีอิทธิพลและสถานะพิเศษเหนือคนธรรมดา ความสำคัญที่วัดหลวงมีต่อชาวบ้านนั้น ดูจะเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจเสียมากกว่าจะเป็นที่พึงทางใจหรือจิตวิญญาณอย่างที่เราเข้าใจกัน

“นอกจากมีที่ดินแล้ว วัดหลวงทุกวัดยังมีพวกข้าพระ หรือเลกวัด คือมีคนในสังกัด พวกตระกูลไหนถูกกำหนดให้เป็นข้าพระ หรือเลกวัด ก็ต้องเป็นกันตลอดทุกชั่วคน เด็กหนุ่มพออายุ 18 ก็ขึ้นทะเบียนเลกวัดต้องมาทำนา ทำไร่ ถางหญ้า หาฟืน เลื่อยไม้ ต้มกรั๊กย้อมผ้า ตักน้ำ ทำทุกอย่างให้แก่พระภิกษุและวัด” (หน้า 49)

นอกจากการเปรียบเทียบอย่างตรงไปตรงมาแล้ว บ่อยครั้งที่ตัวละครตั้งข้อสังเกตและวิพากษ์วิจารณ์สังคมเขมรหรือปรากฏการณ์ทั่วๆ ไปอย่างไม่ได้จำเพาะเจาะจง แต่ทำให้คนอ่านชาวไทยอดนึกเทียบเคียงกับประสบการณ์ส่วนตัวไม่ได้ ข้อสังเกตเหล่านี้ แม้ไม่ได้แสดงตัวออกมาโดยตรงว่ากำลังเชื่อมโยงปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับสังคมไทย แต่ชุดคำต่างๆ ที่ใช้ก็ทำให้ยากที่จะขัดขึ้นไม่คิดเปรียบเทียบ ผู้เขียนอยากจะเรียกวิธีการวิพากษ์วิจารณ์ซึ่งสอดแทรกการเปรียบเทียบนี้ว่า “การเปรียบเทียบ(กระทบกระ)เทียบ”

“น่าประหลาดนะ ไม่ว่าสมัยใดก็สมัยนั้น พอเกิดมีคติปรัชญาใหม่เกิดขึ้นและจะเข้าแทนที่คติเก่าที่ทรงอิทธิพลอยู่แต่เดิม พวกที่ทรงอิทธิพลเก่าจะต้องโฆษณาชวนเชื่อป้ายยาว่า คติใหม่จะทำให้บ้านเมืองเสื่อมโทรม พิณาศ ฉิบหายทุกทีไป...ชอบกล” วิรัชว่า (หน้า 13)

“พงศาวดารเป็นเรื่องบันทึกเหตุการณ์ของวงศ์อวตารของกษัตริย์ ก็ย่อมมีบรรยากาศชวนให้ผู้อ่านผู้ศึกษารู้สึกเช่นคุณว่า[ประชาชนจงรักภักดีต่อกษัตริย์ตลอดมา]เป็นธรรมดา และโดยมากเรื่องการลุกฮือขึ้นสู้ของประชาชน ก็มักจะไม่ได้ลงไว้ด้วยซ้ำ ถ้าจะจด ก็จดลงไปเฉยๆ ว่ากบฏ ไม่มีสาเหตุอันใด นอกจากสาเหตุเดียวคือกำเริบจิต คนอ่านพอมองเห็นคำว่ากำเริบจิต ก็เกลียดชังฝ่ายกบฏไปทันที” (หน้า ๓๐)

“วีรบุรุษที่ประชาชนเขาจะยกย่องเทิดทูนขึ้นสูงส่งจนกลายเป็น เทพยเจ้านั้น ต้องเป็นวีรบุรุษที่อุทิศชีวิตเพื่อประชาชนจริงๆ จนเขา เห็นและรู้สึกด้วยตัวของเขาเอง ส่วนผู้ที่พยายามจะให้ประชาชน ยกย่องเทิดทูนเป็นเทพยเจ้า แต่ทว่าการกระทำเป็นไปเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัวหรือของพรรคพวกแล้ว แม้จะพยายามขู่เข็ญ บังคับ โฆษณาอย่างไร ก็ไม่ต่ำลงไปจับหัวใจของประชาชน”
(หน้า 92-93)

ปฏิเสธไม่ได้ว่ากลืนอายของปัญญาชนฝ่ายซ้ายนั้นตลอบบอวลอยู่ใน ข้อสังเกตเหล่านี้ แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้อีกเช่นกันว่าสิ่งที่ตัวละครเหล่านี้พูดถึง มีความสมเหตุสมผลในตัวเอง การที่พวกเขาอภิปรายเกี่ยวกับสังคมเขมร อย่างมีหลักการและหลักฐานอ้างอิง เปิดโอกาสให้ผู้อ่านได้เห็นที่มาที่ไป ของทัศนะที่นำไปสู่บทสนทนาดังกล่าว ซึ่งถ้าพูดขึ้นมาอย่างลอยๆ หรือ พูดภายใต้บริบทของสังคมไทยโดยตรงอาจถูกตัดสินว่าก้าวร้าว รุนแรง และมีจิต “กำเริบ” การใช้ตัวละครสมมติพูดถึงเหตุการณ์ที่ดูเหมือนไม่ได้ เกี่ยวข้องกับประเทศไทยโดยตรง จึงมีประโยชน์อย่างยิ่งในการพาผู้อ่าน ชาวไทยถอยห่างออกมามองเหตุการณ์ต่างๆ ด้วยสายตาพินิจพิเคราะห์ และปราศจากอคติ และเอื้อให้ข้อสังเกตในเชิงเปรียบเทียบสามารถทำ หน้าที่ของมันได้อย่างมีประสิทธิภาพ

กับटक “ยถาภูตญาณทัสสนะ”

อาจกล่าวได้ว่า หนังสือเล่มนี้ไม่ได้ว่าด้วยเรื่องราวของกัมพูชาดังที่ระบุ ไว้ในชื่อเรื่องเสียทีเดียว หากแต่มุ่งประเด็นไปที่การวิพากษ์วิจารณ์คุณค่า และความเชื่อที่ไหลเวียนอยู่ในสังคม ผ่านการมองประวัติศาสตร์ของ ประเทศเพื่อนบ้านของไทยซึ่งมีรากเหง้าทางวัฒนธรรมใกล้เคียงกัน ในทัศนะของจิตรซึ่งสะท้อนผ่านบทสนทนาในหนังสือ ความเข้าใจต่อ

ประวัติศาสตร์อันจะนำไปสู่ความเข้าใจตัวตนและสถานการณ์ปัจจุบัน ไม่อาจได้มาจากการเชื่อตามคำบอกโดยปราศจากการพิจารณาและตั้งคำถาม แต่ต้องมาจากการใช้ “ยถาภูตญาณทัสสนะ” (แปลว่า “ทรงชนะในการมองสรรพสิ่งตามที่มันเป็นอยู่จริงโดยตัวของมันเอง”) ซึ่งอาจเทียบเคียงได้กับ objective view-point (มุมมองแบบภววิสัย) ในภาษาอังกฤษ ผู้ที่ใช้ยถาภูตญาณทัสสนะ จะต้องพิจารณาสภาพการณ์ต่างๆ ตามที่เป็นจริง โดยละวางอคติส่วนบุคคลและมองทะลุผ่านหมอกแห่งอุดมการณ์ประจำสังคมและยุคสมัยที่จะทำให้ความเข้าใจในเรื่องต่างๆ นั้นพร่ามัวหรือกระทั่งปิดเบือน อังสนาผู้ยึดถือในหลักการนี้อย่างแน่วแน่ กล่าววิจารณ์แนวคิดเกี่ยวกับ “สวรรค์” ที่เต็มไปด้วยการกดขี่ทางเพศและชนชั้นโดยไม่กลัวจะถูกตราหน้าว่าเป็น “เดียดรณี” เพราะเขามองว่าพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นบนพื้นฐานของการต่อต้านแนวคิดเรื่องวิญญาณหลังความตายแบบพราหมณ์ การปฏิเสธนรก-สวรรค์ จึงไม่ใช่การลบหลู่ศาสนาพุทธ หากแต่เป็นการปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า วิธีคิดเช่นนี้จะเกิดขึ้นไม่ได้เลย หากผู้คนยังเลือกที่จะ “เชื่อ” ตามความคุ้นเคยและปฏิเสธที่จะ “คิด” ตามหลักฐานที่อยู่ตรงหน้า ไม่ว่าจะเป็นข้อมูลทางประวัติศาสตร์หรือแม้แต่พระไตรปิฎก

อย่างไรก็ตาม ออกจะย้อนแย้งอยู่ไม่น้อยที่ยถาภูตญาณทัสสนะนี้เอง ที่กลายเป็นกับดักทางความคิดของผลงานชิ้นนี้ เพราะบทสนทนาที่นำเสนอเสียงแตกต่างหลากหลายเสียง ไม่ว่าจะเป็นเสียงของนักประวัติศาสตร์ นักโบราณคดี ชาวบ้าน ปัญญาชน ก็บ่งบอกถึงความเป็นอัตวิสัย (subjective) ของประวัติศาสตร์อยู่ในตัวของมันเองแล้ว การเสนอให้พิจารณาทุกอย่างด้วยมุมมองแบบภววิสัย (objective) จึงเสมือนเป็นการปฏิเสธความเป็นอัตวิสัยทั้งของตัวบทที่ใช้วิเคราะห์และของตัวผู้วิเคราะห์เอง และสุมเสียงอย่างยิ่งต่อการปิดประตูการตั้งคำถามหรือแสวงหาความจริงในบางเรื่อง

ทั้งที่นั่นคือหัวใจของหนังสือเล่มนี้ ครั้งหนึ่ง อังสนาได้อ้างอิงถึง “ศิลปะจารึกของพ่อขุนรามคำแหง” ว่าเป็นหลักฐานที่ช่วยทำให้คนรุ่นหลังรู้จักและเข้าใจประวัติศาสตร์สุโขทัยได้ดีกว่า “นิยายปรัมปรา” ที่เล่าต่อกันมาแต่โบราณ อังสนาอาจไม่ทันได้ตระหนักว่า แม้แต่หลักศิลาที่ว่านี้ ก็ยังไม่อาจเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่จริงแท้แน่นอนแบบไม่ต้องพิสูจน์การใช้สายตาของตัวเองไปประเมินค่าหลักศิลาด้วยสมมติฐานบางอย่าง และการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างถ้อยความในจารึกกับนิยายที่ถูกเล่าสืบต่อกันมาด้วยวัฒนธรรมแบบมุขปาฐะในลักษณะเปรียบเทียบ แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงความเป็นอัตวิสัยของการศึกษาประวัติศาสตร์ของเธอ แม้แต่การที่เธอประกาศตัวว่าทำตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก ก็ยังแสดงถึงความเชื่ออย่างสุดจิตสุดใจของความเป็น “ของแท้” ของพระไตรปิฎก ความเชื่อนี้เองที่ทำให้เธอไม่อาจตั้งคำถามง่ายๆ ประเภที่ว่า ใครเป็นคนเขียนพระไตรปิฎก แล้วเราจะรู้ได้อย่างไรว่าเขานั้นทักคำสอนของพระพุทธเจ้าไว้ได้อย่างเที่ยงตรง หรือแม้กระทั่งว่าเราจะรู้ได้อย่างไรว่าตนเองตีความคำสอนของพระพุทธเจ้าได้อย่างถูกต้อง (หากแม้ว่าความหมายตายตัวของคำสอนนั้นมีอยู่จริง) ยถาภูตญาณทัศสนะจึงเป็นสิ่งที่อันตรายพอตัว เหตุเพราะว่า ขณะที่มันส่งเสริมให้ใช้วิจารณ์ญาณและปฏิเสธการครอบงำหรือชี้นำทางความคิด ตัวมันเองก็ได้สร้างภาพลวงตาของความเป็นไปได้ที่จะมีทัศนะอันเป็นภาววิสัย ซึ่งก็เท่ากับเป็นการไปคำจุนความเชื่อหรือแนวคิดบางประการที่ถูกทำให้เข้าใจว่าถูกต้องเที่ยงตรงแล้ว

บทสรุป

ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในตอนต้น หนังสือ ตำนานแห่งนครวัด ไม่ได้มีความสำคัญแค่ในฐานะส่วนหนึ่งของประวัติทางความคิดของจิตร ภูมิศักดิ์ หากแต่มีคุณค่าในฐานะหนังสือประวัติศาสตร์ที่กระตุ้นความคิดมากกว่าที่จะผูกขาดความรู้ แม้กระทั่งปัญหาความขัดแย้งในตัวเองของหนังสือที่ได้อภิปรายไปแล้ว ก็ยังมีคุณูปการในแง่ที่ช่วยเน้นย้ำให้เห็นถึงมิติอันซับซ้อนและกับดักของการศึกษาประวัติศาสตร์ ในห้วงเวลาที่คุณค่าต่าง ๆ ในสังคม ซึ่งผูกพันอยู่อย่างแน่นหนากับประวัติศาสตร์กระแสหลัก กำลังถูกหยิบยกมาใช้เป็นเครื่องมือหาผลประโยชน์กันอย่างคึกคัก หนังสือเล่มนี้จุดประกายความเคลือบแคลงสงสัยต่อเรื่องราวต่าง ๆ ที่เป็นส่วนหนึ่งของการประกอบสร้างตัวตนและวิธีการมองโลกแก่ผู้อ่าน ในทางหนึ่งนั้นอาจทำให้ผู้อ่านยังรู้สึกสับสนและไม่มั่นคง ที่ขาดเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจอันแน่นอนและชัดเจนอย่างที่เคยเชื่อว่ามี แต่ในอีกทางหนึ่ง พลังในการกระตุ้นความคิดของหนังสือเล่มนี้ น่าจะช่วยบันดาลใจให้ผู้อ่านในยุคสมัยปัจจุบัน เริ่มต้นพิจารณาสภาพการณ์รอบตัวและหันมอง “อดีต” ที่ตนเองเคยรู้จักด้วยสายตาพินิจพิเคราะห์มากขึ้น